

# In unum vertere? Univerzita dnes

Břetislav Horyna

Etymologie slova univerzita není jasná a neexistují pro ni potřebné historické doklady. Jedna z možných verzí říká, že za termínem univerzita stojí slovní spojení „in unum vertere“, znamenající „v jedno obrátit“, „sjednotit“, „učinit jedním“. Možná právě to vyjadřuje základní intenci, s níž vznikaly středověké univerzity jako instituce, kterým je evropská vzdělanostní kultura zavázána nepochybně nejvíc, a to navzdory všem úpadkovým jevům, právě tak nepochybně doprovázejícím život univerzit až do současnosti.

Myšlenka jednoty, společenství, vzájemné podpory a ochrany, celistvosti v naukách a v šíření poznání, společného soužití akademické obce při naplňování společného smyslu existence univerzit byla základní. Právě ona umožňovala, aby se univerzita vznikající uprostřed společenských, kulturních a náboženských vztahů určujících středověkou evropskou civilizaci stávala předobrazem a v mnohém ohledu nikdy nenaplněným ideálem moderních vztahů podstatně liberálnějších či přímo demokratických. Středověcí žáci, studenti, bakaláři, licenciáti, mistři, doktoři či korporace profesorů na sebe brali vědomě závazek, který nalezneme formulovaný v zakládajících listinách mnoha slavných univerzit: pospolu a v jednotě „odhánět mračna nevědomosti [...] být ku prospěchu společenství i jednotlivcům a rozmnožovat dobro člověka“ (zakládající listina univerzity v Kolíně nad Rýnem, 21. 5. 1388).

Neměli bychom se mýlit v hodnocení takových tezí: nejednalo se o pouhé proklamace, ale o reálné záměry, které byly brány doslovně a získávaly tak zásadní význam nejen ve vzdělanostní sféře, ale rovněž a možná ještě důsledněji i význam politický. Univerzita rozvíjela své teoretické i vysloveně praktické politické aktivity ve dvojím vztahovém rámci. Prvním byl vztah navenek, vůči společnosti, kdy měla roli vysoce respektované instituce, v jejímž postavení silně převažovala schopnost determinovat sociální, kulturní a politické dění nad stavem, kdy je univerzita determinována vnějšími sociálními a politickými tlaky. To neplatí třeba jen o pražské univerzitě, z níž vyšlo husitské hnutí, ale zejména o významných evropských právnicky orientovaných univerzitách, kde byly již v 15. století abstrahovány obecné principy legislativního systému, z něhož vyšla moderní politická věda.

Druhý vztahový rámec tvořily vnitřní poměry na univerzitách. Středověcí *magistri et scolares*, učitelé a žáci, žili a pracovali pospolu, v jistém vztahu rovnosti, který nikdy nevylučoval uznávání autority profesorů, ale také nikdy nezatlačoval do pozadí vědomí společného cíle při rozvoji vzdělanosti a při udržení institucionální nezávislosti univerzity. Pokud byl profesor přijat do učitelského sboru, univerzita jako právní subjekt nad ním přejímala ochranu a všemožně ho podporovala. Tento vztah podpory a důvěry byl nesmírně důležitý,

protože například při pravidelných quodlibetálních disputacích, věnovaných jak doktrinálním, tak aktuálním společenským otázkám, mohl profesor zvolit a interpretovat rovněž témata, která byla v rozporu s ortodoxií, případně s tím, co bychom dnes označili za politický mocenský zájem. Tam někde se rodila svoboda myšlení, svoboda slova a svoboda svědomí, a s nimi také evropská demokratická tradice: nikoli ve starořeckém plutokratickém ostrakismu, ale ve vnitřních univerzitních vztazích.

Středověkého mistra, profesora, by patrně ani ve snu nenapadlo, aby považoval žáky, studenty, za své klienty. Spíše by nerozuměl, co se od něho očekává, protože studenti byli jeho partnery, jeho spoluputníky na cestě za poznáním. Pokud by byli označeni za jeho klienty, asi by to chápal jako pohrdání studenty i svou osobou: *clientes* totiž znamená „osoby poslouchající“, „ti, kteří jsou poslušní“, a byli to ve starověkém Římě lidé vyžebraující si u majetných patricijů, svých patronů, hospodářskou podporu. Dnes jistě rozumíme slovu klient jinak: ale i dnes platí, že klienty může mít pojišťovací agent, sňatková agentura nebo dámská krejčová, případně další stará řemesla, těžko však univerzitní profesor, který pracuje se svými studenty na cestách poznání.

Všichni, ať již profesori, žáci nebo univerzitní hodnostáři, by patrně potřebovali hromadné školení, aby pochopili, že jejich společná snaha na univerzitě je odváděna kvůli kategorii excelence; že za své publikace budou nebo spíše nebudou dostávat body jako druholigoví fotbalisté; že se prostřednictvím těchto bodů ocitnou v podivuhodných tabulkách, které budou vyjadřovat hodnotu jejich práce; a že si nemají osvojit znalosti, ale kompetence pro konkurenceschopnost. Nepochybně byli i na středověkých univerzitách lidé schopní všeho, ale bohužel jen toho – asi by se však nenadáli, že tím získají plusové body do kvantifikace své konkurenceschopnosti.

Ostatně, v tomto ohledu není zapotřebí chodit do středověku. Stačí se poohlédnout po relativně nedávných dějinách. Kdybych vzal dílo osobností, jakými byli například Pekař, Rádl nebo Masaryk – a to mluvím jen za svůj obor; totéž by se dalo uvést u mnoha dalších – a rozparceloval je podle týchž kritérií, jakými se impaktuje či neimpaktuje vzdělanost dnes, vyzískal bych závěr, že kupříkladu Masaryk byl au-

tor lokálně nevýznamných textů s impaktovou bodovou hodnotou nula. A to vůbec nemluvím o tom, že takový Immanuel Kant by nebyl schopen vykázat ani jednu zvanou zahraniční přednášku, protože celý život zavile odmítal opustit Královec – proto také ani nedomýšlím, jak by obstál před dnešní vědeckou radou univerzity, pokud by se před ni vůbec dostal. Umím si ale představit, jak by na tyto poměry, regule a pouze zdánlivě nevyhnutelné samozřejmosti zareagoval třeba právě Masaryk: jeho moravské kořeny by ho patrně vedly k formulaci tak jadrného výroku, že si ho v dnešním akademickém prostředí netroufám ani myslet, natož pak vyslovit.

Vím, že se časy změnily, a s nimi také lidé, vztahy a podmínky, ve kterých žijeme. Uvědomuji si, že je dnes univerzita něčím jiným, než byla univerzita před půl tisíciletím. Jenom si nejsem bezvýhradně jistý tím, že tyto změny vedou k lepšímu, a už vůbec ne tím, že jsou jediné možné. Vedle známého latinského přísloví *tempora mutantur* existuje totiž ještě jedno, které zní *omnia mutantur, nihil interit* – všechno se mění, ale nic nepomíná.

Chci tím říci, že v dějinách se nic neztratí, nic beze stopy nezmizí, a jako se my ohlížíme za svými předchůdci na univerzitách, budou se jednou ohlížet naši následovníci za námi. Otázka pak zní, co asi uvidí? Dáme jim příležitost, aby nás viděli hrát hry na excelence a další podobné kratochvíle, a to v době, kdy dostat od studenta seminární práci bez hrubých pravopisných chyb na úrovni ZŠ se rovná téměř zázraku? Dáme jim příležitost, aby nás slyšeli hovořit o nezávislosti univerzity a vzdělávacího systému vůbec, a to v době, kdy se školství, včetně vysokého, stává hračkou v rukách nikoli politiků, ale politických šíbrů?

Před několika lety mi s odzbrojující upřímností odepsal v odpovědi na jakousi žádost jeden rektorátní úředník, že se mé žádosti nevyhovuje, poněvadž nepatřím mezi univerzitní priority. Dobře, zatlačil jsem slzu a nakonec se s tím vyrovnal. Jak chce ale univerzita plnit své skutečné priority, jestliže by mělo platit, že její profesori jimi nejsou? A ať se kolem sebe rozhlížím sebeusilovněji, nevidím, že by hlas učitelů znamenal něco, s čím se počítá jako s něčím, co se nedá prostě neslyšet. Na univerzitách našich předchůdců nikdo nevěděl, co je to manažer, topmanažer, PR-manažer, manažer pro trávení volného

času, manažer spisové služby a mluvčí všech manažerů. Chceme odkázat svým následovníkům byrokracii, přípisu a štábní kulturu, s mlhavou vzpomínkou na to, že kdysi existovali lidé a nikoli lidské zdroje? Rád bych se ještě dožil okamžiku, kdy bude patřit názorům, hlediskům a argumentům profesorů alespoň desetina toho zájmu, která se věnuje funkčnímu pobíhání manažerů a anketám našich studujících klientů. Za celou dobu, po kterou působím na univerzitě, neprojevil nikdo nikdy ani ten nejmenší zájem o to, co si myslím o této instituci, o práci, o přijímání studentů, o způsobu studia a o jeho zakončování. Nedostal jsem nikdy ani jednu otázku, která by se týkala základních problémů univerzitního života, a nemyslím, že by ostatní učitelé na tom byli zásadně jinak. Zato mohu v pravidelných intervalech stírat plivance anonymních anket, jejichž frekvence je přímo úměrná počtu studentů, kteří v daném kurzu neuspěli. Studující druhého semestru jsou pravidelně dotazováni, zda jsem odborně způsobilý k tomu, abych je učil. Podle jakých kritérií to mohou posuzovat, nevím – zato vím, že vyžadovat znalosti a nutit naše klienty k práci pomalu ale jistě hraničí s troufalostí. Chceme předat našim následovníkům na univerzitách dědictví takové anketní seberealizace?

Patřilo k tradici univerzit, že studenti přicházeli kvůli učitelům, přitahování možností získat od nich znalosti. Když na univerzitu v Jeně přišel Johann Gottlieb Fichte, během následujícího semestru se ke studiu zapsalo skoro tři tisíce nových studentů a z Jeny se stalo centrum německé filozofické vzdělanosti. Fichte přitáhl studenty mimo jiné tím, že říkal věci tak, jak si je myslel: proto byl za několik let z Jeny odejit. S čím tehdejší topmanagement univerzity nepočítal, když Fichta vy-

dal politickým čachrům, bylo to, že během roku opustili Jenskou univerzitu téměř všichni studenti a z Jeny se stala bezvýznamná, provinční univerzita, kterou zůstala dodnes. Jméno Fichte zná celý kulturní svět – kdo ale ví, jak se jmenovali ti, kteří tehdy podfízli větev, na které sami seděli?

Nabízí se skoro nemístná otázka: co přitahuje na univerzitu dnešní studenty? Nebudu tak naivní, abych se ptal, zda je to vyhlídka na to, že se mohou vzdělávat. Jako každý druhý na univerzitě mám denně příležitost pozorovat, že možnost vzdělávat se, učit se kriticky myslet, vyhledávat problémy a pracovat na jejich řešení je v těsném závěsu za rozhodující prioritou – a tou je propustnost studijního programu u bakalářských a magisterských zkoušek. Univerzita se mění v uličku, kterou je třeba projít pokud možno bez zábran: a to v oboujím slova smyslu. Z profesorů se stávají pomocníci, jejichž čestnou povinností je případné strážně studia minimalizovat. Zdaleka nejvyšší počet studentů se letos přihlásilo na FF MU do navazujícího magisterského programu se zkratkou MNGK, což není meningokok, ale „manažer v kultuře“. Co k tomu dodat? Snad jen, že my jsme strom, na kterém toto ovoce roste.

Obávám se, že pro dnešní univerzitu žádné *in unum vertere* neplatí. Nejsme jedním, netvoříme celek se společným zájmem a nejde nám o totéž. Prostě se změnila doba. Problém je v tom, že doba sama není nic – dobu tvoříme my a my jsme touto dobou. Jejím výsledkem je to, že rozkvět vzdělanosti můžeme sice odlévat do bronzů, ale prožívat ho nebudeme.

*Projev nositele Ceny rektora Masarykovy univerzity za rok 2007 přednesený na Dies Academicus MU 14. května 2008.*